

— Az uram — mondja, de akkorra Sándor már ugyis megértette, hogy arra gondol. Egyszerre állnak fel. Sándor kezéből kiesik a levél. Annuska tudja, hogy kincs az, lehajol, megkeresi a sötétben a földön és odanyújtja. Édes uram, mit tegyek? — jut eszébe Sándornak és szótlanul fordul be az istállóba. Előre megy, tudja, hogy jön utána Annuska, ott érzi a nyakszirtjében a lehelletét. A lovak alatt, akik felébrednek, megzizeg a szalma, aztán megint csend lesz. Az asszony derekát átfogja az idegen ember karja s az asszony mint fiatal fa, amit szél hajlít meg, hajlik hátra s megfogja a férfi idegen, nehéz kezét és felhuzza a derekáról, fel a melléhez, mely majd kipattan, úgy simul bele a meleg tenyérbe... És a két ember a kocsiságyon összeborul.

Az istálló ajtaja nyitva maradt, de nem látni semmit a sötétben. Karjukkal a fejük alatt nyitott szemekkel hangtalanul fekszenek egymás mellett. A férfi felkényököl s a nehéz keze végigsimit az asszony arcán.

— Mi baj? — kérdi. Az asszony néz a sötétbe és nem felel Sándor kocsisnak, aki ugyis tudja.

V Á R O S T U D O M Á N Y (I)

Irta: Dr. DÉZNAI VIKTOR

A világ elvárosodása a legutóbbi évtizedekben megdöbbentő iramot vett. Hatvan év óta csak a százezernél több lakosú városok száma csaknem megnégyszereződött, a bennük összezsufolódott emberiség tömege pedig kb. megtizzereződött.

Néhány számmal szükségesnek véljük ezt a korszakalkotó jelenséget érzékeltetni. A világ nagyvárosainak száma 1872-ben 164, 1893-ban 270, 1902-ben 326, 1936-ban 737. És ez ellenére a mind gyakoribb bekebelezéseknek, melyek legutolsója, Nagy-Hamburg megteremtése, két másik német nagyvárost: Altonát és Hamburgot megszüntette. A régi alapokon ma több mint 750 nagyváros léteznék. A föld összes nagyvárosaiban ma kb. 252 millió ember él, az egész emberiség 12.4%-a.

Míg az ókor csak két olyan nagyvárost termelt ki, melyek lakossága az egymilliót meghaladta, Babilont és Rómát, addig 1900-ban 11 ilyen város volt, 23 millió lakossal, 1913-ban 18, 40 millió lakossal, jelenleg 43 ilyen város van, 98.5 millió lakossal. De ha nem a közigazgatási, vagyis legtöbbször elavult határok alapján végzett népszámlálásokat, hanem a valóságos agglomerációkat vesszük figyelembe (Párisnak 1936-ban a hivatalos adatok szerint 2,829.746, a vele összeépült külvárosokkal együtt azonban 6,300.000 lakosa van), akkor a földön legalább 60 milliós várost találunk, s ezekben kb. száztizmillió ember él.

Európában minden ötödik, Amerikában minden negyedik, Ázsiában minden tizenötödik, Afrikában minden tizenhatodik, de Ausztráliában minden második ember nagyvároslakó. A világ elvárosodása tehát, ha egyenlőtlenül is, de a föld minden részén mutatkozó jelenség, és ezt történelmi korszakunk legjellemzőbb sajátos vonásának nevezhetjük. Ne feledjük, hogy ennek az elvárosodási folyamatnak végeredményeképpen *ma a föld egész népességének egynegyede él városokban és egynolcada nagyvárosokban!**

*Bővebb adatokat illetőleg l. szerző következő munkáit: *L'Urbanisation du Monde*, Bruxelles 1932, a nemzetközi városszövetség kiadása; — *A Vnag*

Ezt a rendkívüli tényt a tudomány még távolról sem méltatta eléggé, és messze vagyunk attól, hogy annak horderejét minden vonalon kellőleg felfogjuk.

Természetes, hogy ezzel, a világtörténelemben még ismeretlen jelenséggel szemben a kormányzatok és városvezetőségek egészen tanácstalanul állottak szemben, és készületlenségük miatt a keletkezett új feladatokat igen tökéletlenül oldották meg: a kultúra, a közgazdaság, a közegészség, a több százmilliónyi városnépesség, s ezzel együtt az egész emberiség jólétének kiszámíthatatlan kárára.

*

Nem tartozik ide annak a kifejtése, hogy mi okozta szerte a világon a városok gombamódra történt szaporodását és megnövekedését. Tény, hogy a hatóságokat ez az esemény mindenütt váratlanul érte, ennek természetével és kihatásaival nem voltak tisztában, s ezért intézkedéseik mindenütt elmaradtak a bekövetkezett fejlődés mögött. És mivel nem ismerték fel a nagy folyamatot, csak esetlegesen próbáltak hozzá alkalmazkodni, a jövő kereteit mindenütt helytelenül és előrelátás nélkül szabták meg. Ennek szomorú következményeit pedig a jelenlegi nemzedék szenvedni el.

Eleinte ez a roppant változás, — ma már bátran állíthatjuk, hogy itt az emberiség szervezkedésének strukturális átalakulásáról van szó, — csupán rendőri hatáskörbe tartozott. Itt kezelték az építési és parengedélyeket, a „szegényügyet“, a forgalmi rendet, sőt legnagyobb részben a közegészséget is...

Mikor aztán a gyors fejlődés, melyet semmiféle észszerűség sem szabályozott, kezdte kitermelni a maga rettenetes gyümölcseit: a borzalmas bérkaszárnnyakat, zsufolt, egészségtelen, büntenyésztő s amellet drága lakásaikkal, a telekspekulációt, mely a dolgozó lakosságot messzi kihajtotta a kültelekekre, ami a közlekedési, városszabályozási, közbiztonsági és közegészségügyi bajokon kívül arra vezetett, hogy, a szabad idő és egészség rovására túlnagy távolságokat kellett megtenni a munkahelyekig, és létrehozta a szörnyű városszéli nyomortanyákat... Aztán mikor a lakóházak, gyárak, üzleti negyedek rendetlen, zajos, bűzös és nyugtalan légkörében már nem volt növényzet, ahol felüdülni, nem volt szabad tér, ahol a gyerekeknek mozogni, és csendes hely, ahol irodákban és iskolákban békében dolgozni lehetett volna, miközben a régi, csekély lófogatu forgalomra berendezett utcákban hirtelen megdagadt a gépi erőre átszerelt közlekedés... És mikor a patriarkális öreg házak helyén gombamódra meredeztek fel a pallérizlés szörnyszülőttei...

Eközben pedig a vízellátás, a csatornázás, a köztisztaság, stb. sosem sejtett, a jogász-képzettségű közigazgatás számára megoldhatatlan problémákká tornycsodtak... Akkor végre kezdtek egyesek észbekapni.

EGY ÚJ TUDOMÁNY SZÜLETÉSE

Az elsők, akik beleavatkoztak a dolgok leírt menetébe, az *esztéták* voltak. Ugy 1880-1890 táján, felháborodván az akkori építkezés rutságán és holmi reneszánsz- és barokideálokért lelkesedve, egy ezek szerint igazodó városrendezést kezdeményeztek. Az elpazarolt milliárdok ellenében a városok megteltek agyondiszített, reprezentáló, de rosszul használható

elvárosodása, Epest 1933, Városi Szemle; — *A világ nagyvárosainak statisztikája*, Epest 1937, Városok Lapja. — Ugyanott a hivatalos statisztikák hiányairól és a követett számítási módszerekről.

középületekkel, drága, hangulatnélküli parádésterekkel és sivár sakkta-
blautcákkal. De nem produkáltak egészséges és olcsó lakásokat, sem gya-
korlati, forgalmi és fejlődési lehetőségeket. (Páris híres szabályozása
még a múlt század hatvanas éveiben, egyedülálló és különleges eset volt,
bár később, ugyancsak esztétaszempontból sokat utánozták: *Haussman*
prefektus azért vágott széles sugárutakat és tágas bulvárdokat Páris
középkori házrengetegébe, hogy a nép forradalmait a katonaság köny-
nyebben leverhesse.)

A századforduló táján aztán jöttek a *mérnökök*, kik mindenben
csak technikai feladatokat láttak és elamerikaiásították a városokat.
Ezek csufakká és embertelenekké váltak. Ezt az eredményt valami hamis
régionalizmussal, nemzeti stílusokkal próbálták kendőzni. Ebben az idő-
ben alkalmazták otromba bérházak homlokzatain a parasztság diszitő
elemeit, vagy egyes nyugtalan elmék azzal szórakoztak, hogy kacskarín-
gós vonalakat találjanak ki az épületek diszítésére s ezt elnevezték sze-
cesszionnak vagy más új stílusnak. Akkoriban még nem értették meg,
hogy az emberiség belépett a *gép korszakába*, mely teljesen különbözött
mindentől, ami előbb volt. Akkoriban még azt hitték, hogy a városokat
ornamentikával lehet rendezni.

Végre a háború szomorú következményei lassankint ráeszméltették
az embereket, hogy itt sokkal nagyobb dolgról van szó. Kezdték sejteni,
hogy a városfejlődés hallatlan méretű társadalmi és, amint már világo-
san látszik, éppen olyan mélyreható jelentőségű gazdasági kérdés is,
melyet az eddigi dilettáns, empirikus, foltozgató módszerekkel megoldani
nem lehet. Kiderült, hogy a városok ügyeinek intézésébe a jogi, technikai,
esztétikai, szociális és gazdasági szempontokon kívül történelmi, politikai,
világnézeti és egyéb elvek is befolyanak, olyannyira, hogy ez már valóságos
tudományá vált, mely a mindennapi élet gyakorlatától és reálitásaitól a
filozófiai magassatokig emelkedik.

A világ rohamos elvárosodása, amivel együttjárt egész kulturánk
mechanizálódása, a világforgalom és világgazdaság modern kifejlődése,
a gyarmatok és tengerentúli államok hirtelen felemelkedése, a mező-
gazdasági és ipari termelés teljes átalakulása, a műszaki vívmányok be-
hatolása a legeldugottabb falvakba is, — hogy csak néhány következe-
ményre mutassak rá, — olyan új helyzetet teremtett, olyan új jelensége-
ket termelt ki, olyan roppant feladatok elé állította a vezetőket, melyek-
kel eddigi, egy más korból való ismereteinkkel nem tudunk megbirkózni.

S mivel mindez összefügg és a feladatok külön-külön helyesen meg-
nem oldhatók: ennek az óriási komplexumnak rendszeres összefoglalására
és tanulmányozására egy egészen új tudomány megszervezésére volt szük-
ség, — ez a *várostudomány*.

A várostudomány célja most már nyilvánvaló: a városfejlődéssel, a
világ elvárosodásával kapcsolatos összes jelenségek rendszeres leírása és
magyarázata avégből, hogy ebből gyakorlati, az emberiség egyetemes
jólétét előmozdító eredmények származzanak. Itt az ideje, hogy az eddigi
vad, anarchikus, rengeteg bajjal járó fejlődés megszűnjék, különben gaz-
dasági és szociális katasztrófákba rohanunk. Az eddigi, főleg rutinra és
pillanatnyi megoldásokra támaszkodó kormányzat helyett egészen új
alapokra fektetett, mai tudásunknak és a jelenlegi körülményeknek meg-
felelő *tervszerű* beavatkozásra van szükség a városok, s mivel ezekben
összpontosul a világ egész gazdasági és szellemi ereje, a föld ügyeinek
intézésében. S itt már nem nélkülözhetjük azokat a széleskörű, új és szak-
ismereteket, melyeknek kitermelője és összege a várostudomány.

A VÁROSTUDOMÁNY

A várostudomány terjedelmét, anyagának gazdagságát egy cikk keretében még csak sejtetni sem lehet, épp úgy, mint szervezetének felépítését sem. Mindenesetre hangsúlyozni kell, hogy *kollektív* tudomány, azaz egyetlen ember által nem dolgozható ki, mint például egy filozófiai vagy matematikai rendszer. Éppenugy számtalan kutató és specialista közreműködésére van szükség, akár pl. az orvostudomány esetében. Ma még csak kialakulóban van, és e cikk szerzője időrendben a legelső egyike volt, ki művelésébe fogott. Ellenére annak a beláthatatlan anyag-halmaznak és a rengeteg részletmunkának, aminek birtokában vagyunk, ennek a tudománynak rendszere és sajátos szempontjai még nem mentek át a köztudatba, és ma kb. ott tart, ahol a társadalomtudomány állott egy fél évszázaddal ezelőtt.

Magát a várostudomány szót is, melynek nem pontosan felel meg az elterjedt francia és angol *urbanisme*, inkább a német *Stadtewissenschaft*, szerző használta legelőször egy 1913-ban befejezett és Budapesten a *Városi Szemle* 1917-i évfolyamában kiadott mű címében, melyben már e tudomány rendszerének mostani, nagy külföldi szakemberek által is jóváhagyott alapjai le voltak rakva. Ugyancsak 1913-ban, azonban anélkül, hogy erről tudomásom lett volna, alakult meg Genfben a Nemzetközi Városzövetség, melynek persze kezdetben egészen közigazgatási jellege volt, és a tudományos szemlélet ma is háttérbe szorul munkásságában a közvetlen, gyakorlati szempontok mögé. Jelentősebb tevékenységet aztán a háború miatt nem is fejthetett ki, és csak 1924-ben tartotta első szabályszerű kongresszusát Amsterdamban.

A századelejei angol kertvárosmozgalomból bontakozott ki, sokkal később, a londoni nemzetközi federáció a lakáskérdés és városfejlesztés tanulmányozására, melynek tevékenységében már több volt a tudományos vonás, de itt meg inkább a szociális irányzat uralkodott, melynek forrása az angol városok nyomortanyáinak, a *slum*-oknak megszüntetésére való törekvés volt. A párisi egyetem mellett 1919-ben alakult meg a *Várostudományi Intézet és Közigazgatási Főiskola*, mely azonban nem kutató, hanem magasabb rangú városi tisztviselőket nevelő intézmény volt. Jóval később keletkezett a *Nemzetközi Lakásszövetség*, mely a háború utáni rettenetes lakásínség megszüntetésének módjait kutatta. S körülbelül ugyanakkor a *Nemzetközi Racionalizálási Egyesület*, mely a háború utáni elfajult közigazgatási zürzavarból kereste a kivezető utat. Mindezek a szervezetek az ezévi párisi kongresszusukon tervszerű együttműködést határoztak el.

Néhány egyetemen és műegyetemen keletkeztek, a háború utáni években, városépítési és urbanisztikai tanszékek, melyek hozzájárulnak a várostudományi ismeretek terjesztéséhez, éppenugy, mint a minden országban megjelenő szaklapok. A berlini, római és néhány amerikai egyetemen intézeteket is szerveztek a tanszékek mellett, ahol már a kutatás csirái is mutatkoznak. Mindezeknek azonban az az általános hibájuk, hogy a problémákat még igen egyoldalúan, jogi vagy mérnöki szempontokból tárgyalják, éppenugy, mintahogy a szaklapok is rendszertelenül csak közigazgatási, műszaki vagy építészeti jellegűek, és még nem tudják a várostudomány autonóm szempontjait érvényre juttatni.

Ilyenformán megállapítható, és minden alkalommal hangsúlyozandó, hogy ellenére az e téren az utolsó két évtizedben elért rendkívüli haladásnak, a tudományos tevékenységnek sem saját otthona, sem központi adatgyűjtő helye, és emiatt egysége, céltudatos irányzata vagy módszere sincsen. Ebből következik az eredményeknek az a hihetetlen

szétszórtsága, az áttekinthetőségnek és rendszernek az a teljes hiánya, mely a várostudomány művelését annyira megnehezíti, és megközelítését a kívülállók számára annyira akadályozza.

E nehézségek elhárítása céljából javasolta e cikk szerzője már 1931-ben a *Népszövetség Szellemi Együtműködési* bizottságának nemzetközi várostudományi intézet, azaz egy központi kutató és dokumentációs szerv létesítését, körülbelül a *Nemzetközi Munkahivatal* mintájára. Ellenére az érdeklődésnek, mely ezt a javaslatot fogadta, abból nem lett valóság, nagyrészt a már akkor dühöngő világgazdasági válság miatt. Ugyanezt a javaslatot ez év októberében a francia urbanisták egyesületének ünnepi találkozásán Párisban, nagy lelkesedéssel elfogadták. Ha majd egy ilyen intézmény csakugyan megvalósul, kristályosodási pontul szolgálhat a ma teljesen szétszórt és iránytalan, és ezért kevésbé eredményes tudományos tevékenység számára.

A várostudomány éppenugy nem nélkülözheti a segédeszközöket és felszerelést, mintahogy az orvostudomány nem tudna haladni klinikák és a vegytan laboratóriumok nélkül. A megfelelően összeállított és napi színvonalon tartott statisztikai, kartográfiai és képanyag, valamint szakkönyvtár, folyóiratok és bibliográfia nélkül, továbbá a kellően előképzett tudományos segéd személyzet, expedíciók és szociográfiai felvételek hiányában, a magányos kutatók csak részletmunkát végezhetnek, legjobb esetben monográfiákat dolgozhatnak ki, de ezt is csak elképzelhetetlen fáradozás közben, és kitéve a hiányos adatokból származó elkerülhetetlen hibáknak. Gondoljunk egy Pasteur hihetetlen küzdelmeire és nehézségeire pályája elején.

A városok nemzetközi szövetségének 1934-ben Lyonban tartott kongresszusán e cikk szerzője egy terjedelmes emlékiratban (a szövetség hivatalos kiadványa, *Bruxelles 1934*) megkísérelte leszögezni a várostudomány fejlődésének jelenlegi állapotát, meghatározni ezt az új tudományt, megvonni határait a többi tudományok felé, kijelölni segédtudományait és azok szerepét, rámutatni a hiányokra és megoldandó feladatokra, javaslatot tenni szervezetére és eszközeire vonatkozólag, valamint kifejteti oktatásának és terjesztésének módszereit.

Ha ezen a téren még mindig oly nagy zűrzavar uralkodik, ez onnan van, mert a várostudománynak még harcolni kell az autonómiájáért, önállóságának elismeréséért, hiszen még sokan vannak, akik csupán a közigazgatástudomány, a társadalomtudomány, vagy egyszerűen csak valamely műszaki tudomány egyik ágának tekintik. Természetes, hogy művelői, akik a legkülönbözőbb területekről jönnek, a saját főtudományuk szempontjait vizik bele, és elsősorban azok szemszögéből nézik. Már pedig minden tudománynál az a lényeg, hogy megtalálja az ő sajátos szempontjait, mert különben hamis, vagy elrajzolt képet adnak csak a vizsgálandó jelenségekről. Világos, hogy minden jelenséget sok tudomány vizsgálhat, pl. az ember nagyon sok tudomány tárgya lehet. Ugyanigy a város is. De mindaddig, amíg pl. az antropológiai, biológiai, orvosi, lélektani stb. szempontok a tárgy vizsgálatánál összekeverednek, komoly tudományos eredményekről nem lehet szó.

De éppen ez történik a várostudománnyal is jelenleg. Mindaddig, míg a városhoz mindenféle irányból kívülről közeledünk, ahelyett, hogy belülről, sajátos természetének megfelelően vizsgálunk, amíg nem válik szemléletünknek központi tárgyává, addig őt illetőleg lényeges felismerésekhez nem juthatunk, addig csupán más tudományok anyagának függeléke marad. Ha csak mint közigazgatási alanyt vagy mint műszaki problémát, esetleg mint földrajzi elemet tekintjük, akkor nem várostudományt,

hanem közigazgatási, műszaki vagy földrajzi tudományt művelünk.

Ezeket, a tudományok történetében mindig újra felmerülő elvi kérdéseket kénytelen voltam itt érinteni a kialakuló új tudománnyal kapcsolatban, mert noha minden hasonló esetben megismétlődnek, mégis újból nehézségeket okoznak. Csak miután így tárgyunkat a helyes megvilágításba sikerült emelni, ismerjük el annak igazi természetét, és fogjuk hiba és tévedés nélkül a módszereket, melyek minden tudománynál sajátosak és jellemzőek, továbbá helyét a többi tudományok közt, határait és segédtudományait meghatározni. Erről azonban a legközelebbi számunkban.

JÓZSEF ATTILA KÉT ROMÁN VERSFORDITÁSA

Anyám kun volt, az apám félig székely,
félig román, vagy talán egészen az.

(József Attila: A Dunánál)

ILARIE VORONCA: SOKASÁG, TE

Alltam horgonyok habos csikorgásával telt kikötőkben,
tapintottam a levegőt tétován, mint vállát félénken emelő lomb a
tavasz kezdetén,
álltam erdők mellett, melyek énekeltek szakadatlanul külön
tagokban,
mint ahogy a szétvagdalt giliszta részeiben is vonaglik tovább,

átsiklottam árnyéktalan, örökös delen,
mint Fortunátus erszénye, szívemben apadatlanul csengett a dal,
álltam a kóbor árussal csapszékek gözgomolyában,
sirtam, vagy énekeltem együtt a letarolt ligetekkel.

Sokaság, te, mint egy tenger visszafogadtál engem és tovalöktél,
magányosan úgy sajtolódtam beléd, mint szénbe a csillogás
s ráismertem a hajótöréstől mélyre hasított sávban
hangomra, mely egyre nagyobb hullámokat vet benned.

Hallgattam éjjelenként halántékomban, hogy csörög a vér mint
a lánc,

'mignem a fej hajója egyszerre fölszabadul
s eltűnik a bú meg a sajnálat zürzavarával
a föld nedves, nagy függönyeim át.

És te, sokaság, te kérlelhetetlen: meghasíthatod szememet,
mint madár zuzáját, amelyben még meleg a málé,
megtalálod benne a hegyeket, országokat, óceánokat,
fölkalmozódva minden látomást, mint a bűvös lámpában.

Vajjon nem visszhangzanak-e kagylókként majd a csontjaim,
teli az éhség jajával, megtorpanással, teli
a homokon átszüremlett sós nappal,
jéghegyekkel, melyek csendesen siklanak az álom hajói felé?